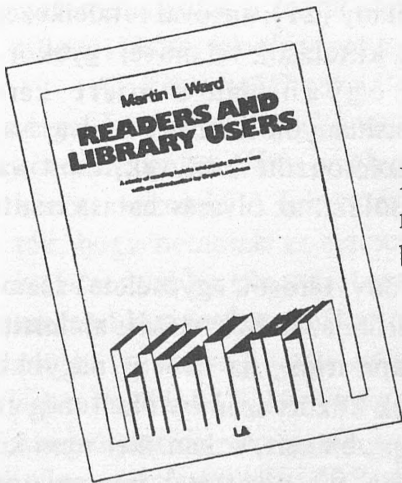

OLVASÓK ÉS KÖNYVTÁRHASZNÁLÓK

Martin L. WARD: *Readers and Library Users. A Study of reading habits and public library use with an Introduction by Bryan LUCKHAM.* The Library Association, London, 1977. 96 p. Bibl. 91–95.p. Index 96.p.

WARD 96 oldalas könyve információkban és gondolatokban igen tömény; szerkesztési módját tekintve eredeti műfaj. Az 1900 és 1976 közötti olvasási szokásokat és könyvtárhasználatot vizsgáló nagy-britanniai kutatások szemléje, de a brit közművelődési könyvtárak stratégiáját a kutatási eredményekkel szembeállító vitairatként is olvasható. Az olvasással kapcsolatos kutatások közül elsősorban a szociológiai megközelítésűeket és a könyvtári vonatkozásúakat válogatta ki WARD, ám nem is nagyon kellett válogatnia, hiszen ezek tipikusak a brit olvasáskutatásban. 125 kutatási eredményeket közlő (vagy kutatási eredményekre támaszkodó) tanulmányt ismertet – érdemüktől függően – öt sortól másfél oldalnyi terjedelemben: céljukat, a vizsgálat és a vizsgáltak körét, a vizsgált témaköröket, kérdéseket, a módszereket, a legfontosabb eredményeket és következtetéseket.

A névmutatóban legtöbbször hivatkozott Bryan LUCKHAM „A könyvtár a társadalomban” című kitűnő könyv (ismertetése a Könyvtári Figyelő 1976/4-5. számában) szerzője írta a bevezetőt, a fűlszöveg szerint gondolat-provokáló indítást. Amikor Bryan Luckham, mint a manchesteri egyetem Felnőttnevelési Tanszékének szociológusa, társaival együtt a hatvanas évek közepén azt kezdte vizsgálni, hogy miért nem használják az emberek a könyvtárat, és miért nem olvasnak, még alig támaszkodhattak megbízható kutatási tapasztalatokra. (Ezt látszik bizonyítani az a tény is, hogy a Ward könyvben ismertett kutatások 70%-a 1966 között fejeződött be.)

A szerző a könyv első fejezetében az olvasási és a könyvhasználati szokásokat vizsgáló szociológiai kutatások egymást kiegészítő szerepét hangsúlyozza, majd neves hazai könyvtári szakembereket idéz, akik az olvasási szokások ismeretének fontosságát hangsú-

lyozzák, sokakkal szemben, akik idegenkednek az olvasóval foglalkozó vizsgálatoktól. „Addig nem állapíthatjuk meg a könyvtári munka sikerességét, amíg nem tudjuk megméni az olvasás hatását a munkában és a mindennapi életben”, hangsúlyozza R. STAVELEY, – McCLELLAN pedig „intenzív szolgálat” elnevezésű programjának megvalósítását tartja elképzelhetetlennek kutatási eredmények alkalmazása nélkül.

A tárgymutatóban a legtöbb kutatást jelölő tárgyszavak jól jellemzik a brit olvasáskutatás – a magyar olvasáskutatásától több tekintetben is eltérő – területeit, irányait: könyvtárhasználók (52), olvasói érdeklődés (49), a könyvtárhasználat gyakorisága (29), a regény (27), a könyvtári tagság (23), ismeretközlő olvasmány (21), autóval rendelkezés (20), elégedettség (20), a könyvtár elhelyezése (19). Ezek a kutatások valamivel gyakorlatiasabbak, mint a magyarországiak, inkább a ki – mit – hogyan, mint a miért kérdésre keresnek választ. Jóval nagyobb az ismeretközlő olvasmányok használata-olvasása, a lemorzsolódók, a könyvtártagok által mások számára kölcsönzött könyvek, mint az olvasói attitűdök, az olvasás és egyéb tevékenységek kapcsolata, az olvasás hatása iránti érdeklődés.

Hogy érzékeltessem a szerző és megrendelő (a brit könyvtárosok egyesülete) szemléletét, átveszem a 126 kutatás eredményeit összegező zárófejezet beosztását, alcímeit:

Az olvasási szokásokat vizsgáló kutatók megállapították, ha nem is nagyobb figyelmet érdemlő tényezők között, a nem elhanyagolandók között számolni kell még az írástudatlansággal is. Walesben a kétnyelvűség okoz problémát, sokan már nem képesek folyékonyan vagy élvezettel walesi nyelven olvasni. Az olvasással kapcsolatos beállítódást csupán egy kutató vizsgálta – B. GROOBRIDGE: A londoniak és a könyvtáraik – és megállapította, hogy a könyvtárat nem használók felénél hiányzott az olvasás iránti érdeklődés. Az olvasás okait az ezzel foglalkozó egy-két kutatás elsősorban a magány elleni küzdelemben és a rohanó élet fáradtságának kipihenésében keresi. A nem-olvasás okait a legtöbb kutató az érdeklődés és az idő hiányában találja meg. Az olvasók társadalmi jellemzői (mi úgy mondanánk: az olvasást befolyásoló tényezők) között általában az életkort, a társadalmi osztályt, a családi állapotot és a képzettségi szintet nevezik meg, és a magas képzettségű középosztálybeli fiatalok körében találják a legtöbb olvasót Nagy-Britanniában. Az olvasók gyakran más területen is aktívak. A nem-olvasók az idősebbek, az alacsonyabb társadalmi osztályokhoz tartozók és alacsonyabb képzettségűek között találhatók a legnagyobb arányban. A televízió hatása több kutatás szerint az olvasás szempontjából negatív. Egyes kutatások viszont azt bizonyítják, hogy a magasabb végzettségűek között olvasásra ösztönző hatással is lehet. Az olvasói érdeklődésére Nagy-Britanniában is a szépirodalom előnyben részesítése jellemző. Az ismeretközlő olvasmányok között az életrajz, a történelem és az útleírás a legkedveltebb, de alaposabban vizsgálva az olvasói érdeklődés változatosabb, összetettebb képet mutat. A férfiak a „keményebb” témákat, a nők a bensőséges és a romantikus olvasmányokat kedvelik. A humoros könyvek a középosztálybeli olvasók kedvelt olvasmányai. Az olvasmányok olvasói értékelésével kevés kutató foglalkozott, de így is érdekes megállapítások születtek: az olvasók értékelési szempontjai között a szerzővel való azonosulási lehetőség, a regény valószínűsége, és a menekülésre való lehetőség szerepelt leggyakrabban, de az informálást és a véleményformálást is sok olvasó hangsúlyozta.

Az olvasmányok kiválasztásánál legtöbb kutatás tanúsága szerint a szerző csak a magasabb társadalmi státusú olvasóknál döntő tényező a könyv kiválasztásánál, míg a „belekóstolás” az alacsonyabb társadalmi helyzetű olvasók jellemző választási módszere. Az olvasás intenzitását vizsgáló kutatások megállapították, hogy átlagosan napi egy óra olvasás társadalmi rétegenként erősen eltér. Egyes kutatások heti 11 órában, mások heti két-három 250–300 oldalas könyv elolvasásával jellemezték a rendszeres olvasók szokásait. Az olvasók 62%-a szokta újra elolvasni a már olvasott könyveket. A könyvek forrásai között a könyvtárat találta a legtöbb kutatás a legfőbb olvasmányt közvetítő csatornának, több kutatás nem látta kisebbnek a könyvesbolt és az ismerősöktől kölcsönzött könyvek szerepét, mint a könyvtárét.

A könyvtárhasználattal foglalkozó kutatások átlagosan 28%-ban állapították meg a közművelődési könyvtárat használók arányát Nagy-Britanniában, a felnőtt lakosság körében. Ez az arány a település jellegétől és a könyvtár környezetétől függően 10–15% között változik. A könyvtártagok személyes jellemzőit vizsgálva a kutatók megállapították, hogy nemcsak az alacsony jövedelmű, hanem a nagyon magas jövedelmű rétegekben is alacsonyabb a könyvtárhasználók aránya az átlagosnál, a diákok és a nyugdíjasok viszont magasabb arányban találhatók a könyvtárban, mint a társadalomban. A könyvtártagság okait vizsgálva a tanári buzdítás, az életforma-szokások változása, az új lakásba költözés a szomszédok, a könyvtár és a lakóhely távolsága, a közlekedési lehetőségek szerepét hangsúlyozzák. A tagság változását jellemzi a lemorzsolódók átlagosan 46%-os aránya a nem-tagok között. Akik sohasem voltak könyvtártagok, azok az érdeklődés és az idő hiányára hivatkoztak leggyakrabban. A könyvtárat használó nem könyvtári tagok többsége a háziasszonyok kölcsönözta könyveket olvasó családtagok közül kerülnek ki. A könyvtárhasználók jellemzői hasonlóak a könyvtártagokéihoz, bár e két réteg nem egészen fedi egymást. A könyvtárhasználatot befolyásoló egyéb tényezők között a bevásárlás, a különböző szabadidőtevékenységek, néha a rádió és a televízió, a gépkocsi tulajdon és a könyvtár elérhetősége játszik szerepet. Több kutató vizsgálta a könyvtár hatását a könyvtárhasználatra. A könyvtári szolgáltatások sokfélesége elsősorban a magasabb iskolázottságúakat befolyásolta, szélesebb kört érintett a könyvtár elhelyezése. Azt is megállapították, hogy a mozgókönyvtárakat használók másféle könyvtárhasználói szokásokkal jellemezhetők, mint a hagyományos könyvtárat használók. Viszonylag kevés kutató hangsúlyozza a könyvállomány összetételének befolyásoló szerepét. A használói szokások vizsgálói megállapították, hogy a hetenkénti és kéthetenkénti látogatások a leggyakoribbak, a látogatások célja a leggyakrabban a kikapcsolódás, az információ és a művelődés. Kevés olyan olvasó akad, aki csak visszahozna és ne vinne új könyvet. A nem-használók – akár a nem-tagok – az érdeklődés és az idő hiányára hivatkoznak. Az egyik kutató megállapította, hogy a nem-használók úgy érzik, a könyvtár-használók „mások”, és hogy a könyvtár csak a nagyon fiatalok és a nagyon öregek szórakozási igényeit szolgálja. A könyvtár használatának tudatossága és a könyvtár mellőzése is több vizsgálat tárgya volt. A nagyobb tudatosság a több szolgáltatást igénybevevőket jellemzi, a legmellőzöttebb szolgáltatásnak a katalógus bizonyult. A szolgáltatásokkal való elégedettséggel elég sok kutatás foglalkozott, vizsgálták mennyire elégedettek általában a könyvtárral és meny-

nyire az egyes szolgáltatásokkal. A kutatások többsége a használók nagyobb részének elégedettségét tapasztalta, de jó néhány kutatás bizonyította az ellenkezőjét is. A könyvtárral kapcsolatos beállítódásokat vizsgálva több kutató azt tanúsítja, hogy sok helyütt éppen a könyvtárat találják legjobb helyi állami szolgáltatásnak. Még a nem-tagok között is általános volt ez a vélemény.

A kutatók következtetéseit mérlegelve és bírálva WARD úgy találja, hogy az olvasás bonyolult lélektani folyamat, amelynek eredményeképpen az olvasó eszmei áramlatokhoz kapcsolódva társadalmibbá válhat. Az olvasó és a szöveg találkozását legalább annyira befolyásolják az apró, mindennapi események, és a környezet, mint az olvasói szándékok és célok. Az otthon és a könyvtár távolsága, a gépkocsi, a könyvkiadás meghatározhatja a könyvtárhasználati szokásokat, ez pedig az olvasási szokásokat. A kutatások eléggé sokat feltártak az olvasási szokások szociológiai magyarázatából, de nem azok az olvasók szerepelnek bennük, akikkel a kutatások eredményeit felhasználni kívánó könyvtáros nap mint nap találkozik, hanem olvasórétegek, olvasócsoportok és olvasótípusok. Még egy baj van ezekkel a kutatásokkal: statikus képet adnak az olvasóról, mert pillanatfelvételek. WARD három lehetőséget lát arra, hogy az elkövetkező kutatások az olvasói folyamat dinamizmusát és figyelembe vehessék:

1. Longitudinális (vagyis időben hosszirányú) kutatások, amelyek segítségével például vizsgálni lehet az életkori sajátosságok szerepét.

2. Az olvasást a formális és informális kommunikációk rendszerében vizsgálni. Ily módon lehetne például a mainál pontosabb ismereteket szerezni arról, hogy milyen „munkamegosztás” van az olvasás és a beszélgetés között.

3. Az olvasás folyamatát vizsgálva megtudhatnánk, hogy az olvasó:

- a) milyen fajta közlésnek tekinti az adott könyvet,
- b) a könyv milyen mozzanataira válaszol,
- c) mi haszna származik a könyv elolvasásából.

WARD ezt (egy hipotézisrendszernek is tekinthető) példával világítja meg:

Egy könyv lehet: – műfaj

- része egy sorozatnak – (újság)
- olvasmányfajta – (könyv)
- közvetítőeszköz – (könyv-televízió)
- címkével ellátott termék

Válaszolni lehet a könyvre:

- mint üzenetre
- mint tükörképre

Értéket jelenthet az olvasmány:

- mint az élmény kontrollja,
- mint lehetőség a könyvben szereplő emberekkel, csoportokkal való azonosulásra,
- mint eszme, szimbólum, ritus.

Ami a könyvhasználattal foglalkozó kutatásokat illeti, bizonyították az életkor, a nem, a társadalmi osztály, a képzettségi szint, a családi helyzet és a szabadidő eltöltése szokásainak könyvtárhasználati szokásokat alakító szerepét. Az elkövetkezendő kutatások-

nak – az olvasási szokásokat vizsgáló kutatásokhoz hasonlóan – mélyebbre kell hatolniuk az elvárások és a következmények vizsgálatában. Komolyabban kell foglalkozni a másokat helyettesítő könyvtárhasználókkal, a könyvtárból kölcsönzött könyvek továbbkölcsönzésével, és a könyvtárból kölcsönzött könyvek társadalmi hatásával, valamint a könyvtárral, mint a közművelődési és köznevelési intézményrendszer egyik tagjával.

A kutatások legfontosabb tanulsága WARD szerint az, hogy az olvasók és a könyvtárosok másképpen látják, értelmezik és használják a könyveket és a könyvtárat.

Annak a felemás helyzetnek, hogy az olvasók többsége elégedett általában a könyvtárral és kritikus az egyes szolgáltatásokkal szemben, az az oka, hogy az olvasók nem igen látják a könyvtár egészét, lényegét. A könyvtárosok a könyvek rendszerét, az olvasók olvasmányait látják a könyvtári könyvekben. A katalógus, a könyvtárosképzés központi témája, hetedrangú az olvasók számára. Mindez mindkét részről büntudatot, sértődöttséget, türelmetlenséget, közömbösséget válthat ki. Világosan kell látniuk a könyvtárosoknak azt is, hogy a könyvek és könyvtárak mindenki számára egyenlő hozzáférhetősége nem realizálódik, a lehetőségek egyenlősége nem találkozik az igények egyenlőségével. Egyes kutatások azonban azt bizonyítják, hogy a hagyományos igények mellett újakkal is számolni kell a könyvtáraknak a jövőben.

Ami a további kutatásokat illeti, a dinamikus szempont hangsúlyozása mellett WARD felhívja a figyelmet arra, hogy az olvasók és használók eddiginél finomabb csoportjait kellene felfedezni az állományt az olvasói szükséglet és viselkedés figyelembevételével kialakítani szándékozó könyvtárosok segítségével. Úgy érzi, hogy a könyvtárak felől nézve már elég sok mindent tudunk a könyvtárhasználatról, meg kellene változtatni a nézőpontot, és az olvasók felől folytatni ezeket a vizsgálódásokat.

KAMARÁS István

